

МАСОВІ КОМУНІКАЦІЇ ЗА КОРДОНОМ

Visn. Lviv. Univ., Ser. Zhurn. 2021: 50; 96–107 • DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2021.50.11100>

УДК [070.447/448:82-92.09:111.5](450)"19"Р. de Mammei

ІДЕОЛОГЕМА «ДИКТАТУРА РЕЛЯТИВІЗМУ» В ПУБЛІЦИСТИЦІ РОБЕРТО ДЕ МАТТЕІ: ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІ ТА ПОСТКОМУНІСТИЧНІ КОНТЕКСТИ

Тарас Лильо

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна*

e-mail: taras.lylo@lnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-1673-6648>

У статті розглянуто релятивізм як філософський принцип та морально-ціннісну позицію журналіста. Проаналізовано основні аргументаційні напрямки праці Роберто де Маттеї «Диктатура релятивізму», в якій автор стверджує, що все умовне, залежить від часу й може бути об'єктом дискусій у ЗМІ. Маркерами цього конфлікту є ставлення до недискусійних вартостей, статусу природного та позитивного права, світоглядної нейтральності, деієрархізації та множинності правд, урівнозначення всіх світоглядних та аксіологічних позицій у впливових зарубіжних та українських ЗМІ. Особливу увагу приділено ідеологічній програмі газети «The New York Times», а також постмодерністським та посткомуністичним контекстам проблеми проникнення релятивізму в журналістські ціннісні пріоритети.

Ключові слова: ідеологема, релятивізм, постмодернізм, посткомунізм, журналістика.

Постановка проблеми. Роберто де Маттеї – італійський учений, публіцист, колишній віце-президент Італійської національної ради наукових досліджень та професор кафедри сучасної історії університету Кассіно. Засновник і керівник Культурного центру Leranto – об'єднання світських католиків для захисту християнської спадщини, головний редактор італійського місячника «Radici Christiane», а також щоквартального історичного огляду «Nova Historica» і щотижневика «Corrispondenza Romana». У 2014 році директор Radio Maria скасував щомісячну програму Р. де Маттеї через критику Папи Франциска. Прогресивний теолог Массімо Фаджолі назвав італійського мислителя «відомим апологетом ультратрадиційного католицизму»¹.

¹ Faggioli, M. (2011), «Council Vatican II: Bibliographical overview 2007-2010», *Cristianesimo nella Storia*, no. 32, p. 764.

Роберто де Маттеї вважає², що великі дискусії, які тривають у сучасному світі, зокрема у ЗМІ, стосуються не проблем економіки чи політики, а питання культури, моралі та релігії. Суть цих дебатів – у конфлікті між двома візіями світу: тією, яка вірить в існування незмінних, абсолютних вартостей, і тією, яка стверджує, що немає нічого стабільного, тривалого, що все – умовне, залежить від часу, простору та обставин, тобто усі вартості є відносними і можуть бути об'єктом дискусій. Уже з самої назви однієї з останніх книжок автора («Диктатура релятивізму») випливає, що, на його думку, прихильники першого погляду мають істотні переваги в публічному, медійному дискурсі, оскільки більшість впливових медіа світу позиціонують себе як ліберальні ЗМІ.

Мета статті – з'ясувати основні елементи аргументаційної бази вищезазначеної праці італійського дослідника, а також простежити стан і статус релятивістських підходів під час висвітлення дійсності у сучасній журналістиці. *Об'єктом* дослідження є публіцистична праця Р. де Маттеї «Диктатура релятивізму». *Предметом* – релятивізм як філософський принцип та морально-ціннісна позиція журналіста.

Методологічна основа дослідження. У статті взято за основу методи наукового аналізу й синтезу (вивчення визначень явищ *релятивізм, постмодернізм*, а також історичних аналогій та узагальнень).

Теоретичне підґрунтя. Згідно з сучасними визначеннями³, релятивізм (лат. *relativus* – відносний) трактують як визнання відносності оцінок і критеріїв оцінки ідей, знань, відсутності абсолютних критеріїв істинності. Історично принцип релятивізму тісно пов'язаний із поняттям відносності будь-якого знання, про що вперше згадують античні софісти Протагор та Горгій. Саме Протагор поширив на суб'єкт пізнання принцип абсолютної змінності матерії, стверджуючи, що постійно змінюється не тільки ріка Геракліта, а й людське пізнання. За Секстом Емпіриком⁴, Протагор говорить про залежність людського сприйняття від становища, стверджуючи, що той, хто живе згідно з природою, сприймає з матерії те, що може являтися тому, хто живе згідно з природою, а хто живе протиприродно – те, що може являтися тому, хто живе протиприродно... Так Протагор визначає людину як критерій суцього. «Протагор хоче, щоб людина була мірилом усіх речей, а саме: для існуючих – мірилом буття, для неіснуючих – (мірилом) небуття... І тому він встановлює тільки те, що здається кожному, і в такий спосіб вводить троп відносності»⁵. Тезу про людину як мірило всіх речей дослідники вважають онтологічним обґрунтуванням релятивізму софістів. Своє продовження теорія релятивізму отримала в античному скептицизмі. Як зауважує Д. Гусев, школа Піррона та його послідовників у багатьох аспектах перевершила постмодерністський напрям у філософії науки: «Вони помістили людину у світ повної суб'єктивності, в якому не було істини, але була нескінченна кількість суб'єктивних світів»⁶. Принцип релятивізму як недостовірності й відносності знання бачимо також у скептицизмі Нового часу та англійському емпіризмі.

² Mattei de, R. (2009), *Dyktatura relatywizmu*, Prohibita, Warszawa, s.135.

³ Райзберг, Б. (2012), *Современный социоэкономический словарь*, Москва, 438 с.

⁴ Эмпирик, С. (1976), *Сочинения в двух томах*, т. 2, Мысль, Москва, 421 с.

⁵ Там само, с. 252–253.

⁶ Гусев, Д. (2010), «Античный скептицизм как ранняя форма рефлексии теоретического знания», *Философские науки*, № 2, с. 209.

З філософії релятивізм проникає у сферу моралі. На думку І. Касавіна, моральний релятивізм заперечує абсолютний характер, тобто всезагальність та примусовість моралі, підкреслюючи умовність та ситуативність моральних норм, а мораль підпорядковується, як правило, суб'єктивним пристрастям чи загальній доцільності⁷. Саме у цій площині проблему релятивізму розглядає Роберто де Маттеї.

«Диктатура релятивізму»

Поняття «диктатура релятивізму» вперше вжив у проповіді, виголошеній 18 квітня 2005 року під час меси *Pro eligendo Romano Pontifice*, Йосиф Рацінгер. Говорячи про хитання науки впродовж останніх десятиліть та про модні мисленнєві вектори, які кидали християн із однієї крайності в іншу – від марксизму до лібералізму, від колективізму до радикального індивідуалізму, від атеїзму до туманного релігійного містицизму, від агностицизму до синкретизму, він зазначає, що сьогодні кожному, хто визнає якусь абсолютну правду, чіпляють тавро фанатика та фундаменталіста. Так «творюється своєрідна диктатура релятивізму, який нічого не визнає за остаточне і за єдину міру речей залишає власне я та його забаганки»⁸. У такому визначенні можемо простежити вплив Протагора. Натомість Роберто де Маттеї помічає у ньому елементи доктрини Вольтера, який у «Трактаті про толерантність» застосовує формулу «нема толерантності для ворогів толерантності». Вольтер стверджував, що потрібно безумовно толерувати усі культу й світогляди, окрім самої «нетолерантності», й наголошував, що «обов'язковим є те, щоб люди, які хочуть бути толерантними, насамперед зреклися фанатизму»⁹. У застосуванні підходу французького просвітника Роберто де Маттеї вбачає подвійні стандарти й констатує, що піднесена до рангу догми толерантність приписує однакою вартість правді й неправді як об'єктивним виявам сумління, а також ідеологічному релятивізму та радикальному скептицизму. На його думку, нетолерантність стосовно християн виражається через профанацію святинь і місць культу, в погорді щодо релігійних символів та об'єктів. Характерним прикладом такої профанації автор вважає відеокліп іспанського співака та телеведучого Хав'єра Крахе, в якому той навчав, як треба готувати розп'яття, змащуючи його салом, засувати його в піч на три дні й чекати, поки не буде готове... У цьому контексті Роберто де Маттеї погоджується з Йосифом Рацінгером, який знецінення універсальних та абсолютних вартостей окреслив, як кидання Європи напризволяще самої себе, як заперечення того, що континент має кордони не тільки географічні, а й моральні. Він стверджує, що відповідальність кожного, хто сьогодні запитує себе «Що таке правда?», є набагато більшою, ніж тих, які хотіли це знати на початку християнської ери, «взяти хоча б Пилата, якого можна вважати першим прикладом релятивізму в історії»¹⁰, бо, знаючи де правда, він зміщує її пошук у дискусійне середовище й у такий спосіб узалежнює істину від думки більшості.

⁷ Степин, В., Гусейнов, А., Семигин, Г. (2010), *Новая философская энциклопедия. В четырех томах*, Мысль, Москва, т. 3, Н – С, с. 442.

⁸ Mattei de, R. (2009), *Dyktatura relatywizmu*, Prohibita, Warszawa, s.16.

⁹ Wolter. (1956), *Traktat o tolerancji napisany z powodu śmierci Jana Calasa*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, s.41.

¹⁰ Mattei de, R. (2009), *Dyktatura relatywizmu*, Prohibita, Warszawa, s.20.

Недискусійні вартості та позитивне право

Для Роберто де Маттеї до недискусійних вартостей належать життя на всіх його стадіях, сім'я як спілка між чоловіком і жінкою... Основою для трактування цих вартостей на абсолютних засадах є людська природа, тобто вони випливають із натурального права і вписані, без винятку, в природу кожної людини. За Цицероном, «природне право – це правдиве право, право відповідального розуму, узгоджене з природою, засіяне у свідомості всіх людей, незмінне і вічне, яке, наказуючи, закликає нас до виконання зобов'язань, а забороняючи, відлякує нас від проступків [...]». Воно однакове і в Римі, і в Атенах, і тепер, і в майбутньому»¹¹. Автор констатує протистояння природного права і права позитивного (людського). Точкою відліку для маргіналізації природного права в європейській історії італійський публіцист вважає Велику французьку революцію. Зокрема, першим етапом заперечення природного права була спроба зробити розум основою прав людини. «Радикальною маніфестацією цієї концепції була Декларація прав людини й громадянина 1879 року. Вона за своїм духом істотно відрізнялася від американської декларації і є справжнім джерелом тоталітарних демократій ХХ сторіччя». У минулому столітті останньою спробою віднайти для прав людини основу лише у властивостях розуму була концепція одного з основних теоретиків правового позитивізму Ганса Кельсена¹², згідно з яким джерелом права може бути лише норма позитивного права, яка позбавлена метафізичних чи моральних основ... Таким чином, зауважує Роберто де Маттеї, правова процедура підміняє моральність і натуральне право. Якщо фундаментом прав людини є не природне право, а право позитивне, тобто прийняте людиною, на його думку, можна фабрикувати інші «нові» права, навіть безсенсовні й злочинні. Окрім того, «коли не поважають права природи, порушуються не тільки встановлені людиною права, а й сама ідея рівності між людьми. Як можемо говорити про рівність, коли б природа кожної людини підлягає безперервним змінам»¹³. Підхід Ганса Кельсена істотно відрізняється від погляду Томи Аквінського, для якого в «праві людському нічого не може бути санкціонованим й обґрунтованим, якщо воно відхиляється од вічного права»¹⁴.

На думку Роберто де Маттеї, саме домінування позитивного права стало основою сучасного визначення категорії «стать», за допомогою якої постмодерністична немарксистська думка заперечує існування незмінної людської природи. Стать для них є соціологічною, а не біологічною категорією. Тобто відмінність статей впливає не із самої природи, а випадково переважає в певному просторі культури, яка створює й приписує «ролі» чоловікові та жінці. Наслідком такої культурної революції є «втрата константних ідентичностей людини, перебудова сім'ї на таку модель, щоб вона не була місцем «важкого становища» для жінок і неповнолітніх. Так розпочинається шлях до знищення подружжя, материнства, сім'ї»¹⁵. Для Роберто де Маттеї такий підхід не є новим. Зокрема він звертається до праці Фрідріха Енгельса

¹¹ Сциперон. (1960), *Pisma filozoficzne*, t.2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 557 s.

¹² Кельсен, Г. (2004), *Чисте Правознавство*, Юніверс, Київ, 496 с.

¹³ Mattei de, R. (2009), *Dyktatura relatywizmu*, Prohibita, Warszawa, s.40-41.

¹⁴ Św. Tomasz z Akwinu. (1986), *Suma teologiczna*, Veritas, Londyn, s. 243.

¹⁵ Mattei de, R. (2009), *Dyktatura relatywizmu*, Prohibita, Warszawa, s.30.

«Походження сім'ї, приватної власності й держави»¹⁶, в якій є спроба довести, що походження, суть та характер сім'ї не є природними, а історичними, відносними явищами. З марксистської перспективи, не існує духу, який проникає в матерію: все, що існує, оживлене лише за посередництвом постійного руху, а відтак – ніщо не є тривалим, усе змінюється у нескінченному процесі. Ф. Енгельс стверджував, що родина є застарілою структурою, що це витвір буржуазного суспільства. У безкласовому суспільстві він передбачав зникнення сім'ї, приватної власності, а потім й держави. Роберто де Маттеї констатує, що падіння Берлінської стіни не означало кінець цієї концепції, яка у ще привабливішій формі присутня у структуралістському марксизмі.

Для автора праці «Диктатура релятивізму» хода в напрямку тоталітаризму складається з трьох етапів. Перший – заперечення існування права й об'єктивної правди, наслідком чого є зрівняння добра і зла, гріха та добродійності. Другий – інституціоналізація моральних відхилень, яка виявляє себе у перетворенні особистої нечесності (підлості) в суспільне добро. Третій – осуд добра суспільством й правове покарання добра.

У цьому покаранні часто бере участь риторика про права людини. «Але неможливо збудувати універсальну систему прав людини окремо від її власної, об'єктивної природи, яка є незмінною, – зауважує Джордж Вайгель. – Якби така природа не існувала, не могли б існувати загальні моральні засади, які міцно з нею пов'язані»¹⁷. Разом із природним правом значення втрачають також права людини, сама ідея міжлюдської рівності. Про яку рівність можна було б говорити, коли б природа людини постійно змінювалася б. Як немає свободи без правди, так немає рівності без спільних однакових прав.

Світоглядна нейтральність

У контексті «диктатури релятивізму» Роберто де Маттеї говорить про ще один виклик – «світоглядну нейтральність». Як приклад він наводить дебати початку ХХІ століття про те, чи треба згадувати Христа в Конституції Європейського Союзу. У ліберальному середовищі таке посилення вважали б перериванням традиції державного нейтралітету європейських конституцій у справах релігії, що могло б завадити побудові толерантного європейського суспільства. Автор стверджує, що вилучення згадки про релігійні цінності з преамбули Конституції в жодному разі не є формою «нейтральності» і фактично погоджується з американським дослідником Джозефом Вейлером, який вважає цю відмову «мовчанням зі значенням», ідеологічним вибором: «Небажання згадувати Бога ґрунтується на помилковій думці, що плутає принцип атеїзму із принципом нейтралітету або безсторонності. Можливі два варіанти преамбули: сказати Богу так або сказати Богу ні. Але чому відмова згадати Бога нейтральніша, ніж його згадка? Прикриваючись нейтралітетом, вона віддає перевагу одному – мирському – світогляду, пригнічуючи інший – релігійний»¹⁸.

¹⁶ Енгельс, Ф. (1925), *Походження родини, приватної власності й держави*, Державне видавництво України, Харків, 122 с.

¹⁷ Weigel, G. (2006), *La cattedrale e il cubo. Europa, America e politica senza Dio*, Rubbettino Editore, p. 67.

¹⁸ Вейлер, Дж. (2003), «Божественна конституція», *День*, 10 груд.

Згадана нейтральність маскується під принаймні два з трьох гріхів постмодернізму, за визначенням Ярослава Поліщука. Суть **першого** – у дегуманізації під приводом раціональності: «Сама конструкція «пост» а ргіогі передбачала відхід у минуле проблем ХХ ст., зокрема морального порядку, як-от добро/зло, етичне/неетичне, мир/війна тощо»¹⁹. Наприклад, у праці «Логіка смислу», яку вважають маніфестом онтології епохи постмодернізму, Жиль Дельоз змальовує картину світу культури, котрий не має суб'єкт-об'єктного відношення, тобто це світ, де зникає центр, навколо якого ієрархічно організовувався увесь категоріальний апарат традиційної філософії...²⁰. Разом із П'єром-Феліксом Гваттарі французький філософ фактично наполягає, що у постмодерному світі повинні зникнути звичні опозиційні членування, що мали, здавалося б, безпосередній стосунок до самого порядку речей: Схід – Захід, чоловіче – жіноче, високе – низьке, реальне – уявне, суб'єкт – об'єкт тощо. У нинішньому культурно-ментальному просторі, як стверджували вони, «немислимі дуалізм чи дихотомія, навіть у примітивній формі добра і зла». Бо ж неприпустимо, коли будь-що стає привілейованим, а відтак «репресує все інше»²¹. **Другий** гріх полягає у принципі множинності й рівноцінності інтерпретацій світу, тобто у деієрархізації та множинності істин. За Ж.-Ф. Ліотаром²², будь-який розмисел – це «онтологічна мовна гра» і «будь-яке знання більше принципово не є наративом», тобто загальновизнаною інтерпретацією певних фактів. Жак Дерріда доводив, що «нема істини поза контекстом висловлювання» і що «нема злочину, а є тільки висловлювання про злочин»²³. Як стверджує Сергій Грабовський, звідси й бажання зрівняти абсолютно всі культурно-сміслові системи, що набуває вигляду «відмови від Гранднарративу» та «багатоголосої розмови людства, де права її учасників є рівними». І нарешті, устремління до деконструкції, критичної руйнації всього, що є стабільним, звично-звичайним. Деконструкція як маркер сучасного мислення «спрямовує основне своє вістря проти класичної європейської культури й її ядра – теоретично-філософського розуму, який спирається на внутрішній і зовнішній Логос, на ставлення до буття світу та буття людини як закономірного процесу»²⁴.

Постмодернізм і посткомунізм

Адаптація постмодернізму до реалій посткомуністичного простору лише загострила наслідки наявної в ньому релятивізації цінностей. Після періоду апологетики цього явища, яке, зокрема, Марко Павлишин трактував як «добрий шанс для пострадянського світу оминати сучасну ієрархію культур і відносно плавно інтегруватись у сучасність»²⁵, постмодернізм розглядають як «загрозу національно-духовній іден-

¹⁹ Поліщук, Я. (2020), *Пошуки Східної Європи: тіні минулого, міражі майбутнього*, Книги-XXI, Чернівці, с. 145.

²⁰ Куцепал, С. (2013), «Світ Ж. Дельоза: ризома, сенс, нонсенс», *Гуманітарний вісник ЗДІА*, № 54, с. 216.

²¹ День (2012), «Людина високої думки», доступно за адресою: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/lyudina-visokoyi-dumki> (дата перегляду 17 листопада 2020).

²² Ліотар, Ж.-Ф. (1995), «Ситуація постмодерну», *Філософська і соціологічна думка*, ч. 5-6, с. 15-38.

²³ Дерріда, Ж. (1994), *Позиції*, Дух і літера, Київ, 160 с.

²⁴ Грабовський, С. (2014), «Постмодерна доба, війна і журналістика», *День*, 17 жовт.

²⁵ Павлишин, М. (1997), *Канон та іконостас*, Час, Київ, 447 с.

тифікації»²⁶. Однак найгіршими виявилися наслідки адаптації постмодерністського дискурсу кремлівською пропагандою: «Сучасні російські еліти, як шпаки-пересмішники, передражнюють Захід його власною мовою – від нього вивченою, перекинутою з руки на руку й доведеною (як колись комунізм) до «мануала для вбивць». Щойно під час російсько-української війни заскочена Європа відкрила в себе під боком цю визрілу, як пухлина, грандіозну «постмодерністську диктатуру», якій попервах геть не мала чого протиставляти: вбивця хихотів їй у вічі, що «має право на свою точку зору»²⁷. Це ще більше проблематизує утвердження «сили правди» над характерною для тоталітарних суспільств «правдою сили».

У посткомуністичній версії наміри деконструювати та урівнозначити абсолютно всі світоглядні й аксіологічні позиції (бо ж існує багато правд) ведуть до появи явища «плебейський постмодернізм», який «дуже вдало ліг на пострадянську матрицю – з відповідними наслідками у вигляді нездатності оцінювати події в категоріях добра і зла та неспроможності вибудувати ієрархію цінностей...»²⁸.

Релятивізм і журналістика

Якщо постмодернізм та релятивізм проникли в українську журналістику лише у 2000-х роках, то на Заході він став ідеологічною основою впливових видань уже давно. Наприклад, головний світоглядний мотив «The New York Times» можна охарактеризувати так: «Людина є вільною і повинна сама себе творити». Газета підтримує відокремлення церкви від держави, атеїзм і науковий матеріалізм, виступає за державний контроль над освітою, щоб свідомість молоді не полонила праворелігійні ідеї, цінності. Зокрема, свого часу видання виступило проти доплат парафіяльним школам, бо це порушує принципи секуляризації. Редакція відстоює право на аборти та сексуальну свободу за умови, що це не шкодить іншим. Журналісти газети вважають, що людина має виняткове право на своє тіло, тому підтримують право на зміну статі. Понад десять років в редакції дискутували, чи перед жіночим прізвищем ставити «Mrs» і «Miss». Вирішили писати «Ms». Це мало підкреслювати самодостатність жінки і не наголошувати на її заміжжі чи незаміжжі.

«The New York Times» намагається утверджувати толерантність, оскільки вважає її ключем до кращого світу. Однак критики²⁹ газети наголошують на вибірково-му характері цієї толерантності. На початку XXI століття у США розгорівся скандал з приводу виставки картини Діви Марії у Бруклінському муніципальному музеї мистецтв. Картину було намальовано екскрементами слона... Тодішній мер Нью-Йорка Рудольф Джуліані назвав цю акцію профанацією і пригрозив скоротити фінансування з міського бюджету. Стосовно цього в газеті з'явилося 70 публікацій. У 37-ми з них автори захищали виставку, 9 публікацій відстоювали християнську гідність і 24 були нейтральними за змістом. Газета розмістила на своїх шпальтах статтю дирек-

²⁶ Іванишин, П. (1999), Постмодернізм і національно-духовна ідентифікація, *Українські проблеми*, № 1-2, с. 123.

²⁷ Забужко, О. (2016), «І знову я влізаю в танк...». Вибрані тексти 2012-2016: Статті, есе, інтерв'ю, спогади, Комора, Київ, с. 392-393.

²⁸ Грабовський, С. (2012), «FEMEN і хрест: а чи справді журналісти не відають, що творять?», доступно за адресою: <https://detector.media/kritika/article/74256/2012-08-20-femen-i-khrest-a-i-chi-spravdi-zhurnalisti-ne-vidayut-shcho-tvoryat/> (дата перегляду 15 листопада 2020).

²⁹ Kłopotowski, K. (2002), «New York Times» naprawia świat», *Rzeczpospolita*, 9 listopada.

тора музею, який противників виставки звинуватив у нетолерантності, оскільки, на думку редакції, вартості випливають тільки з виховання і не є абсолютними.

В українському медіапросторі вплив релятивізму та постмодернізму виявив себе у спробах заперечити саме поняття журналістської місії як пошуку правди, бо «у кожного своя правда». «Виявилось, що правда вбивці й правда жертви, правда наглядча концтабору і правда в'язня, правда генерала Пукача і правда журналіста Гонгадзе, правда крадія й правда обкраденого, правда зажерливого ВІПа і правда голодної пенсіонерки, правда цензора і правда автора понищеного тексту – всі вони однакові, всі рівноправні»³⁰. Навіть в умовах російсько-української війни, де «усе вимірюється саме в начебто «застарілих» категоріях добра і зла; там яскраво виявляє себе той самий вселюдський «Гранднратив», там не може бути рівноправності будь-яких життєвих позицій та особистих правд»³¹, помітні спроби ідеалізувати нейтральність у журналістських судженнях, а також заклики не використовувати так звану «мову ненависті», що неминуче веде до загравань із ворогом та ускладнює називання речей своїми іменами.

Окрім того, в українській журналістиці ці виклики виявляються у профанації важливого на догоду рейтинговому, популярному. Як зауважує Вікторія Скуба³², попри те, що наші медійники – особливо телевізійники – навряд чи слухали курси від кращих проповідників нової культурної парадигми, вони доволі послідовно копіюють вищезгаданий плебейський постмодерн. На її думку, він чітко простежується у програмній політиці окремих телеканалів, зокрема, на День Незалежності, коли в ефірі у прайм-тайм замість вартісних фільмів можна подивитися серіал «Леся+Рома» чи «Татусевих доньок», а ще – «Королеву бензоколонки».

Проблема свободи

Свою працю Роберто де Маттеї завершує роздумами про свободу, яку вважає одним із найуживаніших і водночас найбільш деформованих понять. Сьогодні створені аргументаційні передумови для того, щоб свобода і правда в християнському розумінні перебували у певній взаємній напруженості. Аби показати штучність таких протиставлень, автор праці «Диктатура релятивізму» звертається до Г. В. Ф. Гегеля³³, який стверджував, що концепція свободи з'являється на світ разом із християнством, яке надало людині абсолютну вартість з огляду на її ідентичність як Божої дитини. Однак із часів Декарта, який узалежнив Буття (Бога) від людського мислення, і далі – під час Французької революції в Європі зростають впливи філософської системи, що базується на антропоцентризмі, згідно з яким історія є процесом визволення людини з кайданів будь-якої форми релігійних, моральних, культурних, суспільних переконань, а також звільнення від «тиранії остаточності»³⁴. Програмним документом для цієї концепції є Декларація прав людини і громадянина 1789 року. Згідно з декларацією, «свобода означає можливість робити все, що не шкодить

³⁰ Грабовський, С. (2012), «FEMEN і хрест: а чи справді журналісти не відають, що творять», доступно за адресою: <https://detector.media/kritika/article/74256/2012-08-20-femen-i-khrest-a-i-chi-spravdi-zhurnalisti-ne-vidayut-shcho-tvoryat/> (дата перегляду 15 листопада 2020).

³¹ Там само.

³² Скуба, В. (2012), «Плебейський постмодерн», День, 23 серп.

³³ Hegel, G.W.F. (1990), *Encyklopedia nauk filozoficznych*, PWN, Warszawa, s. 493.

³⁴ Mattei de, R. (2009), *Dyktatura relatywizmu*, Prohibita, Warszawa, s. 86.

іншим. Отже, цей документ уможливило дії на шкоду собі, а також легалізує заперечення природного й морального порядку з одним тільки застереженням – аби не нашкодити іншим»³⁵. Для Роберто де Маттеї проект «самовизволення» впродовж двох століть його реалізації спричинився до парадоксального поневолення людини й узалежнення її від найбільш ірраціональних інстинктів, які у ХХ столітті виявилися у нацизмі й комунізмі. Для нього джерело свободи міститься в духовній природі людини, незалежно від прав, які управляють матерією. «Людська свобода – це поєднання внутрішніх рішень та вибору, які визначені не випадковими чинниками, а природними, тобто надчасовими й раціональними. Вільна воля, яка вибирає зло, не є вільною, а поневоленою»³⁶. «Кожен, хто чинить гріх, є невільником гріха» (I.,8,34). Попри те, що ліберальна філософія наголошує на свободі як передумові пізнання правди, Роберто де Маттеї просить не забувати, що умовою справжньої свободи є пізнана правда – євангельське «Правда визволить вас» (I., 8,32).

Висновки. Для Роберто де Маттеї основною проблемою є не релятивізм як такий, що в різних модифікаціях проник у нашу сучасність, а спроби релятивізувати абсолютне й абсолютизувати відносне. Це виявляється у риториці про деієрархізацію та множинність правд й веде до урівнозначення культурно-сміслових систем, що є особливим викликом для посткомуністичного суспільства.

Реакція на проникнення цих цінностей у посткомуністичний простір була переважно некритичною. Крах комуністичних ідеалів й утвердження капіталістичних вартостей спричинив стан світоглядної фрустрації, «свідомість сиріт після диктаторів»³⁷. Із перспективи аксіологічної порожнечі будь-яка більш-менш цілісна візія світу має шанс бути потрактованою як панацея. Для української журналістики впровадження зредукованих до потреб посттоталітарних суспільств постмодерністських принципів спочатку вважали ознакою інтеграції в цивілізований світ, однак згодом, особливо в умовах російсько-української війни, стала виявлятися амбівалентність цих принципів.

Хоч поняття «постмодернізм» та «постправа» не можна ставити в один ряд, але саме в посткомуністичній ситуації чи не найкраще можна простежити певний причинно-наслідковий зв'язок між цими категоріями. Найкращою ілюстрацією його є кремлівська пропаганда, яка навіть не переймається своєю правдоподібністю. Так нічим необмежена, позбавлена сенсу свобода, зокрема свобода слова, стає на бік агресора. Сучасній людині варто над цим задуматися, бо від диктатури видимої ми навчилися тримати лінію оборони. Своїми категоричними формулюваннями Роберто де Маттеї нагадує, що моральний захист не менш важливий, інакше серед дискусійних тем може з'явитися і право на існування кожного з нас.

³⁵ Там само, с. 86-87.

³⁶ Там само, с. 91.

³⁷ Firlej, A. (2006), *Sieroty po dyktatorach. Paradoksy zmiany pokoleniowej w polskiej i czeskiej literaturze po 1989 roku*, «*Roczniki Humanistyczne*», т. LXIV, Z.7, s. 149-154.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ciceron. (1960), *Pisma filozoficzne*, т. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 557 s.
2. Faggioli, M. (2011), «Council Vatican II: Bibliographical overview 2007-2010», *Cristianesimo nella Storia*, no. 32, pp. 755-791.
3. Hegel, G.W.F. (1990), *Encyklopedia nauk filozoficznych*, PWN, Warszawa, 612 s.
4. Kłopotowski, K. (2002), «New York Times» naprawia świat», *Rzeczpospolita*, 9 listopada.
5. Mattei de, R. (2009), *Dyktatura relatywizmu*, Prohibita, Warszawa, s. 135.
6. Św. Tomasz z Akwinu. (1986), *Suma teologiczna*, Veritas, Londyn, 347 s.
7. Weigel, G. (2006), *La cattedrale e il cubo. Europa, America e politica senza Dio*, Rubbettino Editore, 145 p.
8. Wolter. (1956), *Traktat o tolerancji napisany z powodu śmierci Jana Calasa*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 421 s.
9. Вейлер, Дж. (2003), «Божественна конституція», *День*, 10 груд.
10. Грабовський, С. (2014), «Постмодерна доба, війна і журналістика», *День*, 17 жовт.
11. Гусев, Д. (2010), «Античний скептицизм как ранняя форма рефлексии теоретического знания», *Філософские науки*, № 2, с. 204-211.
12. День (2012), «Людина високої думки», доступно за адресою: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/lyudina-visokoyi-dumki> (дата перегляду 17 листопада 2020).
13. Енгельс, Ф. (1925), *Походження родини, приватної власності й держави*, Державне видавництво України, Харків, 122 с.
14. Кельзен, Г. (2004), *Чисте Правознавство*, Юніверс, Київ, 496 с.
15. Куцепал, С. (2013), «Світ Ж. Дельоза: ризома, сенс, нонсенс», *Гуманітарний вісник ЗДІА*, № 54, с. 216-223.
16. Ліотар, Ж.-Ф. (1995), «Ситуація постмодерну», *Філософська і соціологічна думка*, ч. 5-6, с. 15-38.
17. Павлишин, М. (1997), *Канон та іконостас*, Час, Київ, 447 с.
18. Поліщук, Я. (2020), *Пошуки Східної Європи: тіні минулого, міражі майбутнього*, книги-XXI, Чернівці, 192 с.
19. Райзберг, Б. (2012), *Современный социоэкономический словарь*, Москва, 438 с.
20. Степин, В., Гусейнов, А., Семигин, Г. (2010), *Новая философская энциклопедия*. В четырех томах, Мысль, Москва, т. III, Н – С, с. 442.
21. Эмпирик, С. (1976), *Сочинения в двух томах*, т. 2, Мысль, Москва, 421 с.
22. Іванишин, П. (1999), Постмодернізм і національно-духовна ідентифікація, *Українські проблеми*, № 1-2, С.123-130.
23. Забужко, О. (2016), «І знову я влізаю в танк...». *Вибрані тексти 2012-2016: Статті, есе, інтерв'ю, спогади*, Комора, Київ, 416 с.
24. Грабовський, С. (2012), «FEMEN і хрест: а чи справді журналісти не відають, що творять» доступно за адресою: <https://detector.media/kritika/article/74256/2012-08-20-femen-i-khrest-a-i-chi-spravdi-zhurnalisti-ne-vidayut-shcho-tvoryat/> (дата перегляду 15 листопада 2020).
25. Дерріда, Ж. (1994), *Позиції*, Дух і літера, Київ, 160 с.
26. Скуба, В. (2012), «Плебейський постмодерн», *День*, 23 серп.

REFERENCES

1. Ciceron. (1960), *Pisma filozoficzne*, т.2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 557 s.
2. Den` (2012), «Lyudyna vysokoyi dumky`» dostupno za adresoyu: <https://day.kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/lyudina-visokoyi-dumki> (дата перегляду 17 листопада 2020).
3. Derrida, J. (1994), *Pozyciyi*, Duch i litera, Kyiv, 160 s.
4. Empyryk, S. (1976), *Sochyneniya v dvuh tomakh*, т. 2, Mysl`, Moskva, 421 s.
5. Engel's, F. (1925), *Pohodzhennya rodyny, pryvatnoyi vlasnosti j derzhavy*, Derzhavne vydavnyctvo Ukrayiny, Charkiv, 122 s.
6. Faggioli, M. (2011), «Council Vatican II: Bibliographical overview 2007-2010», *Cristianesimo nella Storia*, no. 32, pp. 755-791.
7. Grabovs'kyj, S. (2014), «Postmoderna doba, vijna i zhurnalistyka», *Den`*, 17 zhovt.
8. Grabovs'kyj, S. (2012), «FEMEN i hrest: a chy spravdi zhurnalisti ne vidayut`, shho tvoryat`» dostupno za adresoyu: <https://detector.media/kritika/article/74256/2012-08-20-femen-i-khrest-a-i-chi-spravdi-zhurnalisti-ne-vidayut-shcho-tvoryat/> (дата перегляду 15 lystopada 2020).
9. Gusev, D. (2010), «Antychnyj skeptycyzm kak rannyya forma refleksyy teoreticheskogo znannya», *Filosofskye nauky*, № 2, s. 204-211.
10. Hegel, G.W.F. (1990), *Encyklopedia nauk filozoficznych*, PWN, Warszawa, 612 s.
11. Ivanyshyn, P. (1999), Postmodernizm i nacional'no-duhovna identyfikaciya, *Ukrayins'ki problemy*, № 1-2, s. 123-130.
12. Kelsen, H. (2004), *Chyste PravoNavstvo*, Yunivers, Kyiv, 496 s.
13. Kłopotowski, K. (2002), «New York Times» *naprawia świat*», Rzeczpospolita, 9 listopada.
14. Kucepal, S. (2013), «Svit G. Deleuze'a: ryzoma, sens, nonsens», *Gumanitarnyj visnyk ZDIA*, № 54, s. 216-223.
15. Lyotard J.-F. (1995), «Sytuaciya postmodernu», *Filosofs'ka i sociologichna dumka*, ch. 5-6, s. 15-38.
16. Mattei de, R. (2009), *Dyktatura relatywizmu*, Prohibita, Warszawa, s. 135.
17. Pavlyshyn, M. (1997), *Kanon ta ikonostas*, Chas, Kyiv, 447 s. .
18. Polishhuk, Ya. (2020), *Poshuky Shidnoyi Yevropy: tini mynulogo, mirazhi majbutn`ogo*, Knygy-XXI, Chernivci, 192 s.
19. Rajzberg, B. (2012), *Sovremennyj socioekonomycheskij slovar`*, Moskva, 438 s.
20. Skuba, V. (2012), «Plebejs'kyj postmodern», *Den`*, 23 serp.
21. Stepin, V., Gusejnov, A., Semygyn, G. (2010), *Novaya fylosofskaya encyklopedyya. V chetyreh tomakh*, Mysl`, Moskva, т. III, N – S, s. 442.
22. Św. Tomasz z Akwinu. (1986), *Suma teologiczna*, Veritas, Londyn, 347 s.
23. Vejler, Dzh. (2003), «Bozhestvenna konstytuciya», *Den`*, 10 grud.
24. Weigel, G. (2006), *La cattedrale e il cubo. Europa, America e politica senza Dio*, Rubbettino Editore, 145 p.
25. Wolter. (1956), *Traktat o tolerancji napisany z powodu śmierci Jana Calasa*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 421 s.
26. Zabuzhko, O. (2016), «I znovu ya vlyzayu v tank...». *Vybrani teksty` 2012-2016: Statti, ese, interv`yu, spogady*, Komora, Kyiv, 416 s.

**THE IDEOLOGEME «DICTATORSHIP OF RELATIVISM»
IN THE ROBERTO DE MATTEI'S ESSAYS:
POSTMODERN AND POST-COMMUNIST CONTEXTS**

Taras Lylo

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky Str. 49, 79044, Lviv, Ukraine
e-mail: taras.lylo@lmu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-1673-6648>*

The article considers relativism as a philosophical principle and the moral standpoint of a journalist. In particular, the main argumentation of Roberto de Mattei's work «Dictatorship of Relativism» is analyzed. Like Ratzinger, the Italian publicist describes modern life as ruled by a dictatorship of relativism which does not recognize anything as definitive and whose ultimate goal consists solely of satisfying «the desires of one's own ego». In his view, the boundaries of the main conflict of modernity lie between two visions of the world: one that believes in the existence of immutable, absolute values, and one that argues that there is nothing stable, that everything is conditional, time-dependent and can be discussed in the media.

The markers of this conflict are our attitude to the famous statement of Protagoras about «man as a measure of all things: of the things that are, that they are, of the things that are not, that they are not», as well as to the non-debatable values, the status of natural and positive law, the worldview neutrality, the dehierarchization and multiplicity of truths, the equalization of all worldviews and axiological standpoint in foreign and Ukrainian media. A special attention in the article is paid to the ideological program of media-relativism, as well as to the postmodern and post-communist contexts of the issue of the penetration of relativism into the journalistic values.

Key words: ideologeme, relativism, postmodernism, post-communism, journalism.